

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Θεοδώρου Γ. Παπαγεωργίου (ιερέως ἐν Αἰγίῳ) Ἄνδρόνικος Κ. Δημητρακοπούλου 1826—1872 ἀπὸ τοῦς μεγάλους περὶ τὰ γράμματα Ἀχαιοῦς. Ἱστορικὴ μονογραφία. Ἀνατύπωσις ἐκ τῶν «Ἀχαϊκῶν». Πάτριαι. Τυπογραφεῖον Θεοδ. Α. Κούκουρα.

Πρὸ τίνος ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἱερέως Θεοδώρου Γ. Παπαγεωργίου τὸ ἀνωτέρω ἀνάτυπον ἐκ τῶν «Ἀχαϊκῶν», ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων 26 καὶ περιέχον τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ ἀοιδίμου Ἀνδρόνικου Κ. Δημητρακοπούλου, τοῦ διαπρεποῦς λογίου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι πολὺτιμον, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις παρέχει ἡμῖν κατάλογον τῶν καταλοίπων τοῦ Δημητρακοπούλου, τῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ μονῇ τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ Αἰγίου. Ὡς γνωστόν, ὁ Ἀνδρόνικος Δημητρακοπούλος μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν αὐτοῦ διωρίσθη κατὰ τὸ 1858 ἐφημέριος τῆς ἐν Λειψία ὀρθοδόξου ἐλληνικῆς κοινότητος, παραμείνας ὡς τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, μέχρι δηλαδὴ τοῦ 1872. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἐπισκεφθεὶς πολλὰς βιβλιοθήκας τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἀντέγραψεν ἐκ χειρογράφων ἐν αὐταῖς ἀποκειμένων διάφορα θεολογικὰ ἀνέκδοτα κείμενα, ὧν καὶ τινὰ ἐξέδωκε τύποις. Στερούμενος ὁμως μέσων πρὸς ἔκδοσιν πάντων τῶν ἀνεκδότων ἔργων, ἅτινα ἐκ διαφόρων βιβλιοθηκῶν εἶχεν ἀντιγράψει, ἀπετάθη τῷ 1871 πρὸς τὴν Πρυτανεῖαν τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου ζητῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἔκδοσιν τούτων. Δυστυχῶς ἡ Σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου παρ' ὅλην τὴν καλὴν αὐτῆς διάθεσιν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἔκδοσιν τούτων ἕνεκα τῶν οἰκονομικῶν δυσχερειῶν, ἃς διέτρεχε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τό τε Πανεπιστήμιον καὶ τὸ Κράτος, ὕπερ ἕνεκα τούτου ἀφῆρσεν ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ αὐτοῦ πᾶσαν ὑλικὴν αὐτοῦ συνδρομὴν πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον. Οὕτω ἐπελθόντος κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Δημητρακοπούλου ἔμειναν ἀνέκδοτα τὰ ἔργα αὐτοῦ. Εὐτυχῶς δι' ἐνεργειῶν μοναχῶν τῆς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν μετεκομίσθη μετὰ τριετίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Δημητρακοπούλου ἐκ Λειψίας ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ ἀποτελούμενη ἐξ ὑπερχιλίων ἐντύπων τόμων καὶ πολλῶν ἀντιγράφων αὐτοῦ ἐκ χειρογράφων καὶ ἐναπετέθη, ἐν τῇ μονῇ τῶν Ταξιαρχῶν. Τῷ 1875 ὁ ἱεροδιάκονος Παφνούτιος Βασιλειάδης ἐφρόντισε περὶ τῆς ταξινομήσεως καὶ καταγραφῆς τῶν ἐντύπων μόνον βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Δημητρακοπούλου, τῆς ἐναποθεθείσης ἐν τῇ μονῇ τῶν Ταξιαρχῶν, ἅτινα ὁμως δυστυχῶς ἀνεμίχθησαν ἔπειτα μετ' ἄλλων ἐντύπων βιβλίων καταλειφθέντων τῇ ἱερᾷ μονῇ ὑπὸ ἄλλων. Κατὰ τὸ 1937 ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἔργου Θεόδωρος Παπαγεωργίου ἀνέλαβε τὴν ταξινόμησιν τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἀοιδίμου Δημητρακοπούλου, καὶ δὴ οὐ μόνον τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων ἐντύπων βιβλίων, ἀλλὰ καὶ τῶν χειρογράφων καὶ

τῶν ἀντιγράφων αὐτοῦ ἐκ κωδίκων διαφόρων βιβλιοθηκῶν. Τῶν τελευταίων τούτων, ἅτινα ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἔργου κατέταξεν εἰς ἕξ ὀγκώδεις τόμους, παρέχει ἡμῖν κατάλογον ἐν τέλει τοῦ ἔργου αὐτοῦ (σ 13-26), ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι ταῦτα ἀνέρχονται εἰς 452. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφισβόλια, ἔτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἔργου εἶναι ἀξίως πλείστων ἐπαίνων καὶ εὐγνωμοσύνης, διότι διὰ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἔφερεν εἰς φῶς τὰ σχεδὸν λησμονηθέντα ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ ἀοιδίμου Δημητρακοπούλου καὶ οὕτω ἔδωκεν ἀφορμὴν καὶ εἰς ἄλλους νὰ ἀσχοληθῶσι περὶ αὐτά.

Τὰ ἀνέκδοτα ταῦτα ἔργα τοῦ Δημητρακοπούλου, ὡς καὶ τὰ ἀντιγραφα ἕξ ἀνεκδότων χειρογράφων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καταλέγονται καὶ πολυτίμα κείμενα, ἀναμφισβότως εἶναι ἀξία ἐκδόσεως. Εὐτυχῶς ἡ ἐκδοσις τῶν ἀντιγράφων τούτων, διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν ὁποίων θὰ πλουτισθῇ καὶ διαφωτισθῇ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν φιλολογία, δὲν εἶναι τὴν σήμερον δυσχερής. Ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου, ἔχουσα εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῆς τὸ κληροδότημα τοῦ ἀοιδίου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου, δύναται καὶ πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ τοῦτο πρὸς ἐκδοσιν τῶν πολυτίμων τούτων καταλοίπων τοῦ Δημητρακοπούλου. Κατὰ τὴν γνώμην μου, ἡ θεολογικὴ σχολὴ πρέπει νὰ φροντίσῃ πρῶτον περὶ τῆς ἐκδόσεως πλήρους, κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς ἐπιστήμης, καταλόγου τῶν χειρογράφων τοῦ ἀοιδίου Δημητρακοπούλου καὶ ἔπειτα νὰ ἐκδώσῃ ταῦτα, ἔχουσα τὴν πεποίθησιν ὅτι οὕτω θέλει οὐ μόνον τιμήσει τὴν μνήμην τοῦ Δημητρακοπούλου, τοῦ ὑπερανθρώπου ἐργασθέντος πρὸς συνάθροισιν τοσοῦτο πολυτίμου ὕλικου, ἀλλὰ καὶ τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην προαγάγει.

Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Σολομῶντος Ἄσμα Ἀσμάτων προοιμισθὲν, ἐρμηνευθὲν καὶ σχολιασθὲν ὑπὸ Κωνστ. Ν. Καλλινίκου. Ἀλεξάνδρεια. Ἐκδ. Πατριαρχείου. 1938 (σελ. 207).

Τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων, τὸ ὁμολογουμένως μυστηριωδέστατον τοῦτο τῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης, ὅπερ ὑπὸ Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν λογίων ἐχαρκτηρίσθη ὡς «ἀγιώτατον ἄσμα» (Ραββὶ Ἀκιμπά, Λεόντιος Βυζάντιος κ. ἄ.) καὶ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ὑπῆρξε τὸ ἐντύπωμα τοσοῦτων εὐσεβῶν καρδιῶν, ἑξαίρεσι τοῦ εἰς αὐτὸ ὑπερνήματος τοῦ Ἀπ. Μακράκη (1902) καὶ τῶν ὑπαρχουσῶν Εἰσαγωγῶν εἰς τὴν Π. Διαθ.¹, ἐγένετο παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦδε ὑποκείμενον ἐπεξεργασίας μόνον λογοτεχνικῆς, καὶ δὴ πολλάκις ἠδονιστικῆς. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ χαιρετισθῇ γηθοσύνας ἡ δημοσίευσίς τοῦ μετὰ χεῖρας ὑπομνήματος τοῦ τετιμημένου καὶ σεβαστοῦ πατρὸς Κωνσταντίνου Καλλινίκου, πνευματικῶς προϊσταμένου τῆς ἐν Μαγχεστρία τῆς Ἀγ-

1, Ἐνταῦθα συγκαταλεκτέα καὶ ἡ ἐνδιαφέρουσα μελέτη τοῦ Γώγου Ἀγιάσου (Γρηγ. Παπαμιχαήλ) ἡ ἐν τοῖς Γράμμασι τῆς Ἀλεξανδρείας ἐν ἔτει 1913 (σελ. 258—69) ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἄσμα Ἀσμάτων» δημοσιευθεῖσα.

γλίας ἑλληνικῆς κοινότητος, εἰς τὸν δεδοκιμασμένον κάλαμον τοῦ ὁποίου ὀφείλομεν καὶ ἄλλα σοφὰ ἔργα, καὶ δὴ καὶ τὰ ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἱερὸν Ψαλτῆρα καὶ τὰς Παροιμίας τοῦ Σολομώντος'.

Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ δύο μερῶν, τοῦ εἰσαγωγικοῦ (σελ. 7-104) καὶ τοῦ ἐρμηνευτικοῦ (σ. 105—205). Ἐν μὲν τῷ εἰσαγωγικῷ ἐξετάζονται: μετὰ πλήρους γνώσεως τῆς ὑπαρχούσης πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας καὶ μετὰ τῆς γνωστῆς ἐπιμελείας καὶ σαφηνείας τοῦ συγγραφέως πάντα τὰ γραμματολογικὰ τοῦ παραδόξου τούτου βιβλίου προβλήματα, ἧτοι α') περὶ τῆς σημασίας τοῦ τίτλου αὐτοῦ, β') περὶ τῆς ἐνότητος αὐτοῦ, γ') περὶ τῆς δραματικῆς αὐτοῦ μορφῆς, δ') περὶ τῶν προσώπων τοῦ δράματος μετ' ἀναλύσεως αὐτοῦ, ε') περὶ τῆς ὑποθέσεως περὶ ἀνθολογίου, ς') περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ Ἶσματος, ζ') περὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐν τῷ Κανόνι καὶ η') περὶ τῶν τρόπων τῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἐν δὲ τῷ ἐρμηνευτικῷ μέρει παρατίθεται ἐν ἀρχῇ μετάφρασις τοῦ Ἶσματος, διεσκευασμένου ὡς δράματος μετὰ πράξεων ἕξ, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κειμένου τῶν Ο' ἐν ἀντιβολῇ πρὸς τὸ Masor., οὗτινος κάτοχος, ὡς ἄριστος γνώστης τῆς ἑβραϊκῆς, τυγχάνει ὁ σοφὸς συγγραφεὺς, καὶ ἐπακολουθεῖ «ὡς ἐν παραρτήματι» ἡ ἀλληγορικὴ ἀνάπτυξις τοῦ Ἶσματος, τοῦ λόγου διδομένου ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τοὺς Ἑλληνας πατέρας καὶ ἐκκλησιαστικούς συγγραφείς, ὧν αἱ ἐρμηνεῖαι παρατίθενται κατ' ἐκλογὴν αὐτούσιοι. Κατὰ τὸν αἰδεσιμώτατον συγγραφέα τὸ Ἶσμα Ἶσμάτων, τὸ ἄριστον τοῦτο τῶν ἀγιογραφικῶν ποιημάτων, δὲν εἶναι ἀνθολογία τις ποιητικὴ, ὡς ἰσχυρίζονται ὀρθολογισταὶ τινες, ἀλλὰ λογοτέχνημα συνηρθρωμένον καὶ ἐνιαῖον μετὰ δραματικῆς μορφῆς, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι καὶ «τελειῶς διαμεμορφωμένον δράμα κατὰ τὰ κλασικὰ ἢ νεώτερα ὑποδείγματα», ἀλλὰ μᾶλλον «ἰδιότυπον δραματικὸν ἀνάγνωσμα πρὸς χρῆσιν τῶν δυναμένων νὰ τὸ ἐπωφεληθοῦν», ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνευρίσκει τρία πρόσωπα, τὸν Σολομῶντα, τὴν Σουλαμίτιν καὶ νεαρὸν τινα ποιμένα. Ὁ πατὴρ δηλ. Καλλίνικος, ἂν καὶ ἀναγνωρίζει ὅτι «σκοτεινὰ ἐρωτήματα δὲν λείπουν οὐδ' ἀπὸ τῆς τριπροσώπου θεωρίας», ὅμως ἀσπάζεται τὴν ὑπὸ πολλῶν κριτικῶν δεκτὴν γενομένην ἐκδοχὴν, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς Σολομῶν προσπαθεῖ ποιικλοτρόπως νὰ κατακτήσῃ τὴν ὥραIAN Σουλαμίτιν νεανίαν, ἣτις, ἐμμένουσα πιστῇ εἰς τὸν ἔρωτά της πρὸς νεαρὸν ποιμένα, ἀποκρούει τὰς δελεαστικὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως καὶ προτιμᾷ τὴν μετ' ἐκείνου ἔνωσιν. Καὶ συγγραφεὺς μὲν τοῦ ἔργου τούτου εἶναι, κατ' αὐτόν, ἐπὶ τῇ βάσει ἐνδείξεων οὐχὶ εὐκαταφρονήτων, αὐτὸς ὁ Σολομῶν, θέμα δὲ δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ «ἡ τιμία συζυγία», «ὁ τίμιος καὶ ἀδιάβλητος ἔρωτος», καθὼς ἐδίδαξαν ἥδη ἄλλοι τε καὶ οἱ Strack, Oettli, Sellin, König καὶ Guittou, ἐπομένως ἡ κατὰ γράμμα ἐρμηνεῖα εἶναι πρὸ πάσης ἄλλης ἢ ἐνδεδειγμένη ἐνταῦθα, χωρὶς νὰ καταφρονῆται «ἡ ἀνυψωτικὴ τῶν Ἑλλήνων ἰδίως πατέρων ἐργασία», ἣτις θεωρεῖται ὡς «πολύτιμον κεφάλαιον ἐν τῇ ἀλτεία τῶν ψυχῶν» (σ. 77).

1. Ὁρα «Θεολογία» 1931 σελ. 89—91 καὶ 1935 σελ. 83—85.

Τοιαῦται εἶναι αἱ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ συγγραφέως μετὰ πάσης ἐμβριθείας, ἀλλ' ἄνευ «τοῦ ἀγερώχου ἐπιστημονικοῦ δογματισμοῦ» ὑποστηρίζονται ἐν τῇ παρόντι ὑπομνήματι θέσεις. Οὐχ ἤττον ἐμβριθές εἶναι καὶ οὐχὶ ὀλιγωτέραν ἐνημερότητα περὶ τὴν ὑπάρχουσαν παλαιότητα καὶ νεωτάτην σχετικὴν γραμματείαν, καὶ δὴ καὶ περὶ τὴν Π. Διαθήκην, ὡς καὶ περὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γραμματείαν, προδίδει καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ δυσκολωτάτου τούτου τῆς ὄλης Π. Δ. βιβλίου. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ὑπομνήματι τούτῳ καὶ ἄλλα σημεῖα, ἐν οἷς ἐπόμενον θὰ ἦτο νὰ διαφωνῶσι πρὸς ἀλλήλους δύο ἐπιστήμονες, (οἷα εἶναι ἡ ἀνάλυσις τοῦ ἔργου, ἡ ἐκδοχὴ διαφόρων χωρίων κλπ), ἀλλ' ἐν τούτων ἄς ἐπιτρέψῃ ἡμῖν ὁ κατὰ πάντα ἀξίος σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης ἔγκριτος φίλος νὰ ἐπιμείνωμεν εἰς δύο, τὸ περὶ τῆς σημασίας καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐξηγήσεως τοῦ Ἄσματος. Οὐδαμῶς ὑποτιμῶμεν τὴν κατὰ γράμμα ἐρμηνείαν του βιβλίου τούτου τὸναντίον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ *Ἐισαγωγῇ εἰς τὴν Π. Δ.* (σελ. 339) τονίζομεν τὰ ἑξῆς. «Καίτοι ὅμως ἡ ἀλληγορικὴ ἐκδοχὴ τοῦ Ἄσματος εἶναι πρῆμιότερα πασῶν, δὲν *τυγχάνει καταφρονητέα ἢ κατὰ γράμμα ἐρμηνεία, ἥτις χρησιμεύει ὡς βάσις τῆς ἀλληγορικῆς.* Καὶ δὴ εἶναι λίαν εὐπρόσδεκτος διὰ τὴν βαθυτέραν κατανόησιν καὶ ἐκτίμησιν τῆς λογοτεχνικῆς ἀξίας αὐτοῦ τὸ ἀπὸ τῶν γαμηλίων ἀσμάτων ἄλλων τε λαῶν τῆς σημερινῆς Ἀνατολῆς καὶ μάλιστα τῶν μνημονευθέντων συριακῶν καὶ τῶν ἀραβικῶν προκῦπτων φῶς. Ἐπ' οὐδενὶ δὲ λόγῳ ἐπιτρέπεται ἢ ἐν πάσῃ λέξει καὶ φράσει τοῦ Ἄσμ. ἀναζητήσις μυστικῆς ἐννοίας». Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἐκτιμῶμεν τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Καλλινίκου προκρινομένην σημασίαν τοῦ Ἄσματος κατὰ γράμμα λαμβανομένου, ὅτι δηλ. θέμα αὐτοῦ εἶναι «ὁ τίμιος καὶ ἀδιάδλητος ἔρωσις» καὶ «ἡ τιμία συζυγία», ὅπερ νόημα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς καλὴ βάσις πρὸς ὑψηλοτέραν τοῦ βιβλίου κατανόησιν, ὡς ὑποδεικνύει καὶ ὁ τῆς κατὰ γράμμα ἐρμηνείας θερμὸς θιασώτης J. Guittou¹. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ συμφωνήσωμεν μετ' αὐτοῦ, ὅτι πρέπει νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ γράμμα, ὅτι «μόνον ὁ γραμματικὸς σχολιασμὸς δικαιούται νὰ παρουσιάζεταί ὡς ἐρμηνεία ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν τῆς λέξεως σημασίαν» καὶ ὅτι ἡ ἀλληγορικὴ αὐτοῦ ἐρμηνεία μόνον ὡς «ψυχωφελῆς» τοῦ κειμένου ἀνάπτυξις εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ.

¹ Ἐν πρώτοις δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι *οἰαδῆποτε ἀπλῆ*

1. Le Cantique des Cantiques (γ' ἐκδ. 1934 σ. 146). Οὗτος, καίπερ δεχόμενος τὸ Ἄσμα ὡς «θελατικὸν δράμα ἐγκωμιάζον τὸ μεγαλεῖον τῆς συζυγικῆς ἀγάπης καὶ ὡς ἀνωμόν τὸς castos conjugum amores, ὡς εἶχεν εἶπει ἤδη ὁ Michaelis (ἀκριθέστερον εἶπειν δὲν πρόκειται περὶ συζύγων, ἀλλὰ περὶ ἐρωτευμένων, καθ' ὅσον ἡ συζυγικὴ ἔνωσις ἐπῆλθε κατόπιν), οὐχ ἤττον ὅμως αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ προσθέσῃ «Καὶ τοιοῦτο μὲν τυγχάνει τὸ γραμματικὸν καὶ πρόσκαιρόν του νόημα. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ πνευματικὸν καὶ αἰώνιον νόημα τούτου, τοῦτο συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀποκαλύψῃ ἡμῖν τὴν ἀκτινοβολίαν καὶ αἰγλήν τῆς θεϊκῆς ἀγάπης, ἧς εἰκὼν μόνον καὶ πῦρος εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη ἀγάπη».

κατὰ γράμμα ἐρμηνεία τοῦ Ἄσματος θὰ ἦτο δυνατόν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐν τῷ Ἰουδαϊκῷ καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ τῆς Π. Διαθήκης Κανόνι συμπερίληψιν αὐτοῦ, ἐν ἄλλοις λόγοις τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὡς βιβλίου θεοπνεύστου. Καὶ δὲν ἐνέλιπον μὲν οὐδ' ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ οἱ θιασῶται τῆς ξηρᾶς γραμματικῆς ἐκδοχῆς καὶ ἐρμηνείας τοῦ Ἄσματος, οἷος ἦτο καὶ Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας καὶ οἷους γινώσκει ὁ τε Ὀριγένης καὶ ὁ Θεοδώρητος, τούτους δ' ὅμως ὁ Θεοδώρητος, διερμηνεύων ἐνταῦθα τὸ καθολικὸν τῆς Ἐκκλησίας φρόνημα, χαρακτηρίζει ὡς «διαβάλλοντας τὸ Ἄσμα καὶ πνευματικὸν εἶναι τὸ βιβλίον οὐ πιστεύοντας», παρατηρῶν τὰ ἑξῆς¹. «Ἐχρῆν μὲν οὖν αὐτοὺς συνιδεῖν, ὡς πολλοὶ λίαν αὐτῶν καὶ σοφώτεροι καὶ πνευματικώτεροι τυγχάνουσι οἱ μακάριοι πατέρες οἱ τοῦτο τὸ βιβλίον ταῖς θείαις Γραφαῖς συντεταχόντες καὶ ἅτε δὴ πνευματικὸν κανόνισαντες αὐτὸ καὶ Ἐκκλησίᾳ πρέπειν, ἀποφηνάμενοι, οὐ γὰρ ἄν, εἴπερ ἄλλως ὑπέλαβον, ταῖς ἀγίαις αὐτὸ Γραφαῖς συνηρίθμησαν». Καὶ περαιτέρω προσθέτει «Καὶ οὐ μόνον Εὐσέβιος ὁ Παλαιστινὸς καὶ Ὀριγένης ὁ Αἰγύπτιος καὶ Κυπριανὸς ὁ Καρχηδόνιος.. καὶ οἱ τούτων παλαιότεροι καὶ τῶν ἀποστόλων πλησιέστεροι, ἀλλὰ καὶ οἱ μετ' ἐκείνους ἐν ταῖς ἐκκλησίαις διαπρέψαντες πνευματικὸν ἔγνωσαν τὸ βιβλίον, Βασίλειος τε ὁ μέγας καὶ Γρηγόριος ἑκάτερος... καὶ Διόδωρος ὁ γενναῖος τῆς εὐσεβείας πρόμαχος καὶ Ἰωάννης ὁ τοῖς ρεύμασι τῆς διδασκαλίας καὶ σήμερον πάσαν τὴν οἰκουμένην ἀρδεύων καὶ οἱ μετ' ἐκείνους ἄπαντες, ἵνα συνελὼν εἴπω καὶ τοῦ λόγου τὸ μῆκος διαφύγω». Ἄρα τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἄσματος ὁ Θεοδώρητος θεωρεῖ οἰονεῖ ὡς γεραρὰν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας παράδοσιν, ἀφ' ἧς ἀπέστη ὁ Θεόδωρος Μοψ. «σκώπτων καὶ διασύρων τοὺς πόνους τῶν εἰς αὐτὰς (δηλ. τὰς Γραφὰς) κευμηκῶτων ἱερῶν διδασκάλων». Ταῦτα δ' ἔχων τις πρὸ ὀφθαλμῶν νοεῖ κάλλιον τὴν σημασίαν τῆς ὑπὸ τῆς Ε' οἰκουμένης συνόδου (553) καταδικῆς Θεοδώρου τοῦ Μοψουεστίας, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ὡς «ἀνόσια εἰς τὰ χριστιανικά ὡτα φθεγγαμένου» διὰ τῆς ξηρᾶς κατὰ γράμμα ἐξηγήσεως τοῦ Ἄσματος, ἐπὶ ἀπομακρύνσει ἀπὸ τῆς εἰρημένης παραδόσεως². Οὐδὲ νομίζομεν ὅτι πε-

1. Ὅρα Πρόλογον τοῦ ὑπομνήματος αὐτοῦ εἰς τὸ Ἄσμα. ΕΠΜ 81,30 ἐξ.

2. Mansi, Collect. Concil. IX, 225—227. Πρβλ. ΕΠΜ. 66,699 ἐξ. καὶ Λεοντίου Βυζαντίου ἐν ΕΠΜ. 89,1364—5. Σημειωτέον δ' ὅτι ἀλληγορικῶς ἀντελήφθησαν τὸ Ἄσμα καὶ πάντες οἱ νεώτεροι Ἕλληγες θεολόγοι οἱ ὀπωσθήποτε περὶ αὐτὸ ἀσχοληθέντες, ἐν οἷς καὶ οἱ Κ. Κοντογόνης, Π. Παυλίδης, Β. Ἀντωνιάδης, Κ. Δουβουνιώτης, Γρηγ. Παπαμιχαήλ, Θ. Βορέας κλπ., εἰς οὓς προσθετοὶ καὶ οἱ σύγχρονοι ἡμῖν ὀρθόδοξοι συγγραφεῖς μεγάλων Εἰσαγωγῶν εἰς τὴν Π. Α., ὁ Ρουμᾶνος Tarnavschii καὶ ὁ Βούλγαρος Markowsky, ἐκ δὲ τῶν ῥωμαιοκαθολικῶν θεολόγων οὐδὲς περιωρίσθη εἰς τὴν κατὰ γράμμα ἐρμηνείαν καὶ μόνον τινὲς ἐξ αὐτῶν ἠσπάσθησαν τὸν μικτὸν τύπον τῆς τυπολογικῆς ἐρμηνείας. Ἐκ τούτων ὁ Guitton ἀρκεῖται μὲν εἰς τὴν γραμματικὴν τοῦ Ἄσματος ἐξήγησιν, ῥητῶς ὅμως δηλοῖ, ὡς εἶδομεν, ὅτι ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ καὶ «πνευματικὸν καὶ αἰώνιον νόημα». Ὁ δὲ σύγχρονος ἡμῖν καθολικὸς ἐρμηνευτὴς τοῦ Ἄσματος Α.

ρισφίζεται ἡ θεοπνευστία τοῦ βιβλίου τούτου, καὶ πολὺ ὀλιγώτερον δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ὁ καὶ ὑπὸ τοῦ πατρὸς Καλλινίκου υιοθετούμενος (σελ. 70) χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ ὡς «ἀγιωτάτου Ἄσματος», ἀπλῶς κατὰ γράμμα λαμβανόμενου, ἔστω καὶ ἐὰν ὡς ὑπόθεσις αὐτοῦ θεωρηθῇ «ἡ τιμία συζυγία».

Ἄλλ' ἴσως ἤθελὲν ἀντιταχθῆ εἰς ἡμᾶς· «πῶς ἄλλως θέλετε νὰ γίνῃ, ὅταν τὸ βιβλίον. δὲν εἶναι ἐπιδεικτικὸν ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας καὶ ὅταν μόνον ἡ γραμματικὴ ἐρμηνεία δικαιούται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐρμηνεία ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν τῆς λέξεως σημασίαν, δηλ. ὡς ἐπιστημονικὴ». Εἰς ταῦτα ἠθέλομεν ἀπαντήσῃ τὰ ἐξῆς που. α') Ὅτι εἶναι ἀπαράδεκτος ἡ γνώμη, καθ' ἣν «μόνον» ἡ γραμματικὴ ἐρμηνεία εἶναι πραγματικὴ καὶ δὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἐρμηνεία, πρὸς τοὺς ἄλλοις, καθ' ὅσον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ὤφειλομεν νὰ ἀρνηθῶμεν ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα εἰς τοσαῦτα σπουδαία νεώτερα καὶ νεώτατα ἐπιπονήματα εἰς τὸ Ἄσμα ἐφαρμόζοντα τὴν ἀλληγορικὴν καὶ τυπολογικὴν ἐρμηνείαν, ὧν κατάλογον λεπτομερῆ παραθέτει καὶ ὁ πατὴρ Καλλ. καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καὶ τινὰ διαβλέποντα ἐνταῦθα ἀλληγορίαν πολιτικὴν ἢ ἀκόμη καὶ μυθολογικὴν καὶ τελετουργικὴν, κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἐπικλήσεων τῆς τὸν Ὅσιριν ἀναζητούσης Ἰσιδος ἢ τῶν ἀσμάτων ἑορτῆς τινος τοῦ Ταμμὸζ καὶ τῆς Ἰστάρ! β) Τὸ βιβλίον τοῦτο οὐ μόνον τυγχάνει ἐπιδεικτικὸν θρησκευτικῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, ἀσχετῶς δηλ. πρὸς τὴν ἐν τῷ Κανόνι θέσιν αὐτοῦ, ἀπαιτεῖ τοιαύτην ἐρμηνείαν διὰ τε τῆς εὐγενείας τῆς ἐκφράσεως καὶ διὰ τοῦ διεπόντος αὐτὸ ἠθικοῦ τόνου, ὃν ἠσθάνθησαν καὶ λογοτέχναι τῆς περιωπῆς τοῦ Herder καὶ τοῦ Goethe, καὶ δὴ καὶ διὰ τοῦ αἰνιγματώδους χαρακτήρος του καθιστῶντος ἀδύνατον τὴν κατανόησιν αὐτοῦ ἀνευ γενναίας συνδρομῆς τῆς φαντασίας! γ') Ὑπὲρ τῆς ἀλληγορικῆς ἐκδοχῆς καὶ ἐρμηνείας τοῦ Ἄσματος συνηγοροῦσι πλεῖστοι ὄντες ἀναλογίαι ἐκ τε τῆς Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων, περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη λόγος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Εἰσαγωγῇ (σ. 337—338) καὶ ἄς περιττὸν εἶναι νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν, ὅτι «ἐὰν τὸ Ἄ. προσωρίζετο ἀνέκαθεν εἰς ἀναγωγὴν, θὰ τὸ ὑπεδήλου οὕτως ἢ ἄλλως», ἀρκούμεθα ἐν τῶν πολλῶν ἀγιογραφικῶν παραδειγμάτων νὰ ἀναφέρωμεν τὰ τρία πρῶτα καὶ οὐχὶ ἄλλως ἄσχετα πρὸς τὸ Ἄσμα κεφάλαια τοῦ Ὠσηῆ (πρβ. καὶ Ἰωὴλ κεφ. β', Ἰωάννου ζ' 35 ἐξ. κλπ.)². Εἰς ταῦτα δὲ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσθέ-

Miller (1927) παραλλήλως πρὸς τὴν γραμματικὴν παραθέτει καὶ σοβαρὰν πνευματικὴν ἐρμηνείαν.

1. Περὶ τῆς φύσεως τῆς ἀλληγορίας ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς παραβολῆς ὅρα ἡμετέραν πραγματείαν «Αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου καὶ ἡ νεωτέρα κριτικὴ» (1924) σ. 16 ἐξ. Περὶ δὲ τοῦ ἀλληγορικοῦ χαρακτήρος τοῦ Ἄσματος ἐνισχύθη ἐτι μᾶλλον ἡ πεποθήσις ἡμῶν, ὅτε κατὰ τὸ προπαρελθὸν ἔτος εἰθέσαμεν αὐτὸ ὡς βᾶσιν φροντιστηριακῆς ἐργασίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.

2. Πολυάριθμα χωρὶα ἐκ τῆς Ἀγ. Γραφῆς πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀλληγορι-

σωμεν ε') καὶ ὅτι πρὸς τὴν ξηρὰν κατὰ γράμμα ἐρμηνείαν δὲν συμφωνεῖ πλήρως ἢ ἔν τε τῇ ὀρθοδόξῳ καὶ τῇ ρωμαιοκαθολικῇ ἐκκλησίᾳ κρατοῦσα καὶ κατὰ τελευταῖα καὶ εἰς τὴν προτεσταντικὴν θεολογίαν ἐπα-
νερχομένη χριστοκεντρικὴ ἀντίληψις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης¹.

²Ὅντες καὶ ἡμεῖς ἐξ Ἰσου πρὸς τὸν πατέρα Καλλ. ἐναντίον παντὸς «ἀγερώχου καὶ ἀντιεπιστημονικοῦ δογματισμοῦ» ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρευνῇ (ἐξαιρουμένων μόνον τῶν χριστιανικῶν δογμάτων), δὲν ἀποκρύπτομεν οὐδὲ ὑποτιμῶμεν τὰς ἐπιπροσθούσας καὶ εἰς τὴν ἀλληγορικὴν τοῦ Ἄσματος ἐκδοχὴν καὶ ἐρμηνείαν δυσχερείας. Ἄλλὰ μήπως ταῦτα δὲν ἰσχύουσι καὶ ὡς πρὸς τὴν ξηρὰν κατὰ γράμμα ἐκδοχὴν τοῦ Ἄσματος καὶ δὲν ἀναγνωρίζει τούτο καὶ ὁ πατήρ Καλλ. (σελ. 22); Ἐὰν προκειμένου περὶ τῆς ἐρμηνείας οἰουδήποτε διβλίου ὑφίσταται ἡ κίνδυνος τῆς μεταπτώσεως ἀπὸ τῆς «ἐξηγήσεως» εἰς τὴν «εἰσήγησιν» (Auslegung—Einlegung) καὶ τανάπαλιν, τούτο ἰσχύει πρὸ παντὸς ἐπὶ τοῦ μυστηριωδεστάτου τούτου διβλίου τῆς Π. Διαθήκης, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία τῆς ἐξηγήσεως αὐτοῦ μέχρι σήμερον, ζῆνε οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως.

Ταῦτα εἴχομεν νὰ σημειώσωμεν προχείρως ἐνταῦθα περὶ τῆς ἐκδοχῆς καὶ ἐρμηνείας τοῦ Ἄσματος. Πάντως ὅσα εἶπομεν ἀποβλέπουσι μόνον καὶ μόνον εἰς τὴν κατὰ καθῆκον ἐπιβεβλημένην ἡμῖν διασάφησιν σπουδαίων σημείων τῆς Βιβλικῆς Ἑρμηνευτικῆς ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου καὶ δὲν ἰσχύουσι νὰ μειώσωσιν οὔτε τὴν ἀξίαν τοῦ νέου σοφοῦ ὑπομνήματος τοῦ πατρὸς Καλλινίκου, οὔτε τὴν εὐγνωμοσύνην τὴν ὀφειλομένην πρὸς τὸν ἐπιφανῆ τῆς ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας κληρικόν, ὅστις τὰς ὥρας τῆς σχολῆς καὶ τῆς ἀναπαύσεως αὐτοῦ διαθέτει διὰ τὸν πλουτισμὸν τῆς πτωχικῆς ἑλληνικῆς θεολογικῆς βιβλιοθήκης διὰ περισπουδάστων ἔργων, ὧν τὰς ἀρετὰς ἐπανειλημμένως ἐλάβομεν ἀφορμὴν καὶ ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων νὰ ἀναδείξωμεν.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

W. Vischer, Die Bedeutung des Alten Testaments für das christliche Leben. Basel 1938 (σελ. 25).

³Ἐν τῇ μικρᾷ ἀλλὰ περιεκτικῇ ταύτῃ πραγματείᾳ, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ γ' τεῦχος τῆς ὑπὸ τοῦ K. Barth ἐκδιδομένης ἐν Ἑλβετίᾳ νέας σειρᾶς θεολογικῶν μελετῶν ὑπὸ τὸν τίτλον Theologische Studien, ὁ γνωστὸς συγγραφεὺς τοῦ πολυκρότου ἔργου Das Christuszeugnis des A. Testaments (1935³), περὶ οὗ ὠμιλήσαμεν ἤδη ἐν τῇ «Θεολογίᾳ»

κῆς ἐρμηνείας τοῦ Ἄσματος παρατίθεται ἐν τῇ μνημονευθέντι προλόγῳ του εἰς τὸ σχετικὸν ὑπόμνημα αὐτοῦ ὁ Θεοδώρητος (E. P. M. 81, 32-48).

⁴Ὁρα Wilhelm Vischer, Das Christuszeugnis des A. Testaments I. Das Gesetz (1935³) καὶ τὰς ἐν τῷ περιοδικῷ Theolog. Blätter ἐπακολουθησάσας ἐξ ἀφορμῆς τῆς δημοσιεύσεως τοῦ πολυκρότου τούτου διβλίου συζητήσεις (1935—1938). Ἐπίσης ὅρα τοῦ αὐτοῦ Die Bedeutung des A. Testaments für das christliche Leben (1938).

(1937, σελ. 180 ἐξ.), πραγματεύεται τὸ φλέγον σήμερον ζήτημα περὶ τῆς σημασίας τῆς Π. Διαθήκης διὰ τὸν χριστιανικὸν βίον. Ἡ Π. Διαθήκη κατὰ τὸν Vischer, ἀνανεοῦντα ἐνταῦθα τὴν παλαιοτάτην ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, δὲν δύναται νὰ κατανοηθῆ ἄνευ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους αὐτῆς διήκοντος Χριστοῦ. Π. καὶ Κ. Διαθήκη ἀποτελοῦσιν ἐνιαῖον βιβλίον, κέντρον τῶν ἐποίων εἶναι ὁ Χριστός. Ἡ δὲ μοναδικὴ σημασία τῆς Π. Δ. διὰ τὸν χριστιανικὸν βίον ἐγκείται ἐν τούτῳ, ὅτι κατὰ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστὸς τοῦ Ἰσραήλ, ὁ ἐν τῇ Π. Δ. προφητευόμενος καὶ προσδοκώμενος, ἐν τῇ πληρώματι τοῦ χρόνου γεννηθεὶς, ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου σταυρωθεὶς καὶ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς Χριστὸς τοῦ Ἰσραήλ, ὁ μέλλων πάλιν ἔρχεσθαι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Ὅπως δὲ ὁ Ἰησοῦς μόνον διὰ τῆς συσχέτισεως αὐτοῦ πρὸς τὴν Π. Δ. κηρύσσεται καὶ ἐπιγινώσκειται ὡς ὁ Χριστός, οὕτω καὶ μόνον ἡ συσχέτισις τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὴν Π. Δ. ἀποκαλύπτει τὴν πραγματικότητα καὶ δυνατότητα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Ἐκ τῆς Π. Δ. κατανοοῦμεν τὴν χριστιανικὴν σοφίαν τῆς ζωῆς, λέγει ὁ V., διότι ἡ Γραφή αὕτη εἶναι «τὰ ἱερὰ γράμματα τὰ δυνάμενα σοφίαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Β' Τιμ. γ' 15).

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΕΙΩΤΗΣ

W. Harold Storm, *Whither Arabia? A survey of missionary opportunity.* London 1938 (σελ. 132).

ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐκδόσεων τοῦ περιοδικοῦ *World Dominion* αἱ ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀραβίᾳ διαμῶνης καὶ ἱεραποστολικῆς δράσεως τοῦ ἱατροῦ W. H. Storm. Ἡ ὀλίγον γνωστὴ γενέτειρα αὕτη τοῦ Ἰσλάμ ἐξετάζεται ἀπὸ γεωγραφικῆς τε καὶ ἐκπολιτιστικῆς καὶ θρησκευτικῆς καὶ δὴ καὶ ἀπὸ ἱεραποστολικῆς ἐπόψεως καὶ παρέχονται ἐνδιαφέρουσαι εἰδήσεις καὶ στατιστικαὶ διασαφούμεναι διὰ χαρτῶν καὶ εἰκόνων καὶ κατακλειόμεναι δι' ἐκτενοῦς βιβλιογραφίας καὶ δι' εὐρετηρίων.

Π. Ι. Μ.

Das Buch der Christenheit. Οἶονεὶ συνέχεια ἄλλου ἐκδοθέντος πνευματικοῦ συμποσίου εἶναι τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ K. Ihlenfend βιβλίου, ὅπερ περιλαμβάνει γνώμας συγχρόνων Γερμανῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων περὶ τῆς Βίβλου. Πρόκειται περὶ νέας ὁμολογίας πίστεως εἰς Χριστὸν ἐγγενῶν τῆς Γερμανίας τέκνων, ὁμολογούντων ἑαυτοὺς ὡς πιστοὺς καὶ εὐγνώμονας μαθητὰς τοῦ ἐν τῇ Βίβλῳ ἀποτεθραυρισμένου λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀπέναντι τῶν ἀποπειρωμένων νὰ παραμερίσωσι τὴν θρησκείαν αὐτοῦ. «Ἐδλαθήθητε τὴν Ἀγίαν Γραφήν» ἡ γνωστὴ ἀξίωσις τοῦ Γκαίτε ἀποτελεῖ τὴν διήκουσαν δι' ἑλοῦ τοῦ πνευματικοῦ τούτου συμποσίου ἔννοιαν. Ἡ ἀξίωσις δ' αὕτη στηρίζεται ἐνταῦθα ἐπὶ θαθείας ἐκτιμῆσεως τῆς παμμεροῦς ἀξίας τῆς Βίβλου, θεωρουμένης ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ

ἐκπολιτιστικῆς καὶ καλολογικῆς καὶ ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐπόψεως. Ἐντεῦθεν κατανοεῖται ἡ σπουδαιότης τοῦ βιβλίου τούτου, οὐτινος ἡ ἀνάγνωσις ἀποτελεῖ πνευματικὴν ἀπόλαυσιν ἐξαιρέτων οὐ μόνον διὰ τὸν πιστεύοντα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἀπλῶς φιλολογοῦντα ἀναγνώστην. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρει τὸ θέαμα ὀνομαστῶν Γερμανῶν λογοτεχνῶν ἐπιτιθεμένων ἐναντίον τῶν θεολόγων καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐπιζητοῦσιν ἀναθεώρησιν τῆς Λουθηρείου Βίβλου.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Κύριλλος ὁ Λούκαρις (1572—1638). Τόμος ἐκδιδόμενος ἐπὶ τῇ τριακοσιετηρίδι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1638—1938), ἐπιμελεῖα τῆς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν καὶ Συλλόγου Μεσαιωνικῶν Γραμμάτων. Ἀθήναι, τύποις Πυρσοῦ, 1939 (σ. 214, μέγα 8ον), μετὰ 29 εἰκόνων καὶ χαρτῶν.—Ὁ τόμος περιλαμβάνει τὰς ἀκολουθούς πραγματείας καὶ κείμενα: **Ἀδαμαντίου Ν. Διαμαντοπούλου**, καθηγητοῦ, Κύριλλος Λούκαρις ὁ Κρῆς, ὁ μέγας Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης τοῦ 17 αἰῶνος (1620—1638), ἱστορικὴ μελέτη (σ. 13—57).—**Ἰεζεκιήλ Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων**, Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ὁ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης (61—66).—Συμφωνητικὸν γράμμα συναϊτῶν μοναχῶν καὶ Λουκάρως, ἐκδιδόμενον ἐπιμελεῖα **Πορφυρίου Ἀρχιεπισκόπου Σιναίου** (69—70) μετὰ τῆς φωτοτυπίας τοῦ ἐγγράφου.—Γράμματα Κυρίλλου Λουκάρως, ἐκδιδόμενα ἐπιμελεῖα Γέροντος Ἀλεξάνδρου Βατοπεδηνοῦ (73—82).—**Γεωργίου Ἰω. Ἀρβανιτίδου** Κύριλλος ὁ Λούκαρις. Τὰ κατὰ τὸν θάνατον καὶ ταφὴν τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου καὶ τινὰ τῶν πρὸ αὐτῶν γεγονότα (85—206).—**Μανουὴλ Ἰω. Γεδεῶν** Ἅγιος Ἀνδρέας ἡ νησίς Κυρίλλου τοῦ Λουκάρως (207—212).

Ἐμμ. Ἰ. Τσουδεροῦ, Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις. Ἀθήναι 1939 (σ. 28).—Τὸ τεῦχος περιέχει τὴν ἐπὶ τῷ ἑορτασμῷ τῆς 300ῆς ἐπετηρίδος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρως ἡμίλιαν, ἣν ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν κ. Ἐμμ. Τσουδερός εἶπεν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Φιλολ. Συλλόγου «Παρνασσός» τῇ 2 Ἀπριλίου 1930 καὶ ἦτις ἐδημοσιεύθη εἰς Παράρτημα τῆς Ἐπετηρίδος τῆς ἐν λόγῳ Ἑταιρείας. — Περὶ τοῦ Κυρίλλου Λουκάρως ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἑορτασμοῦ τούτου ἔγραψαν καὶ ὁ Δ. Σ. Μπαλᾶνος «Ὁμολογία τοῦ Κυρίλλου» (Ἐλ. Βῆμα 19 IV 1939), ἀνώνυμος «Ὁ Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρις» (Ἰερ. Σύνδεσμος 5 V 1939), ὁ Θεσσαλιώτιδος Ἰεζεκιήλ «Κύριλλος Λούκαρις καὶ οἱ διώκται του» (Ἐλ. Βῆμα 8 V 1939), πάλιν ὁ Δ. Σ. Μπαλᾶνος (ἀπαντητικῶς εἰς τὸν σεβ. Ἰεζεκιήλ) «Ἡ ὁμολογία τοῦ Κυρίλλου» (Ἐλ. Βῆμα 13 V 1939), «Ἡ περιπετειώδης ζωὴ τοῦ Λουκάρως» (Ἐλ. Βῆμα 14 XI 1938) ὑπὸ Σ., R. Belmont «Le Patriarche Loucaris et l' union des Eglises» (Γρένικον XV 4, 1938).

Μητροπολίτου Φιλαδελφείας Αἰμιλιανοῦ, Σχολάρχου τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, Ἡ ἀθάνατος ἀγάπη. Ἐν Ἰσταμποῦλ 1938, τύποις Φαζιλὲτ (σ. 81).—Τὸ τεῦχος περιέχει βραχέα ἠθικοθρησκευτικὰ ἄρθρα ἐπὶ διαφόρων ἐπικαίρων θεμάτων: ἡ ἀθάνατος ἀγάπη, τὸ φθοροποιὸν βιβλίον, τὸ ἔμβλημα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, ἡ μεγάλη ἐπέτειος, ἐκ βιβλίων ἐκέκραξα, τὸ δρᾶμα τοῦ πόνου,

πενία καὶ πλοῦτος, ἡ προσδοκία τοῦ Ἰσραὴλ, ἡ μετάνοια, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω, ὁ Πρόδρομος, ἡ Ἀνάστασις, ἡ Πεντηκοστή, πρὸς τὴν Δαμασκόν, πάντα τακμήρια βαθείας πίστεως, εὐαρισθήτου ψυχῆς καὶ συγκινητικοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν ψυχὴν, γοητεύοντα τὸν ἀναγνώστην καὶ ἀπὸ τοῦ βίου, δι' οὗ ἐκφράζονται αἱ ἐν αὐτοῖς ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ σκέψεις.

Κωνσταντίνου Μεγγρέλη Μητροπολίτου Σερρών, Ἡ ἱστορικὴ ἀξιοπιστία τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Β' ἔκδοσις. Σέρραι τύποις «Προόδου», 1938, (σ. 104).—Μετὰ εἰσαγωγὴν ἐκτίθεται ἡ δογματικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ σημασία τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, εἰς τρία δὲ μέρη ὁ σ. πραγματεύεται περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν πηγῶν, περὶ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως καὶ περὶ τῶν σχετικῶν ὀρθολογιστικῶν θεωριῶν, ὧν ἐπάγεται τὴν ἐπιτυχῆ ἀνασκευήν.

Βασιλείου Μ. Βέλλα, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Τὰ νέα ὀστρακὰ τῆς Λάχης. Ἀθῆναι, τύποις «Φοίνικος» 1939.—Πρόκειται περὶ τῶν ἐν Tell ed Duweir τῆ 1915 εὐρεθέντων ὀστράκων, ἀναγομένων εἰς τὸν 5' π. Χ. αἰ. Ο σ. παρέχει τὴν μετάφρασιν τοῦ ἐβραϊκοῦ τῶν κειμένου, εἰς ὃ ἐπιφέρει κριτικὰς παρατηρήσεις.

Μητροπολίτου Ἀθηνῶν τοῦ ἀπὸ Μεγάλων Πρωτοσυγκελλῶν καὶ Παραμυθίας, Φῶς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν ὑδάτων. Φυλλάδ. σ'. Ἐρμηνευτικὸν σημεῖωμα ἐπὶ δύο δυσνοήτων χωρίων τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τύποις «Μελίσσης». Ἀθῆναι 1939 (σ. 24).—Τὰ χωρία ταῦτα εἶνε τὸ Ἰω θ' 1—8 («κολυμβήθραν τοῦ Σιλωὰμ ὃ ἐρμηνεύεται ἀπεσταλμένος») καὶ Ἀ' Κορ. ι', 4 («ἐπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός»). Καὶ διὰ μὲν τὸ πρῶτον ὁ σ. φρονεῖ δι τὸ «ἀπεσταλμένος» κάλλιστα δύναται νὰ γραφῆ «ἀπεσταγμένος», ἀντὶ δὲ τῆς λέξεως «ἀκολουθοῦσης» συνιστᾷ τὴν «κολουθεσίαν» = ἀποκοπίαν.

Παν. Ν. Τρεμπέλα, Ἡ θεοπνευστία τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ἀθῆναι. Ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων ἡ «Ζωή» 1938 (σ. 82).—Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξετάσθη ἐν ἀνακοινώσει κατὰ τὸ ἐν Ἀθήναις Α' συνέδριον τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας, ἐξ ἀφορμῆς δὲ καὶ τῆς μετὰ τοῦτο δημοσιεύσεως ἐν τῇ Ἑσπερίδι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μελέτης τοῦ καθηγητοῦ Ἀρχιμ. κ. Εὐαγγέλου Ἀντωνιάδου «Ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς θεοπνευστίας τῆς Ἀγ. Γραφῆς» ὁ σ. παρεκινήθη εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς μελέτης ταύτης, ἐν ἣ ἐπιχειρεῖ τὴν ἐκθεσιν τῆς ὀρθοδόξου τοῦ ζητήματος ἐκδοχῆς «ὡς αἴτη συνάγεται ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων», δυναμένης νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀνωματοῦσης πλήρως τὴν περὶ τοῦ θέματος διδασκαλίαν τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως.

Π. Ι. Μπρατσιώτου καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, Χρῆστος Ἀνδρούτσος (1869—1935). Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ποιμένος» Μυτιλήνης. Ἐν Μυτιλήνῃ 1939 (σ. 14).—Φιλολογικὸν μνημόσυνον τοῦ ἐκλιπόντος καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ρηθὲν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τριετίας ἀπὸ τοῦ θανάτου του.

Κωνστ. Ἰ. Βουβέρη Διευθυντοῦ τοῦ Διδακμαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, Κράτος καὶ Παιδεία κατὰ τὸν Πλάτωνα. Ἐν Ἀθήναις 1939 (σ. 31).